SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

5-son (5-jild)
2025

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SPR1342V5I5Y2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, Oʻzbekiston Respublikasida xizmat koʻrsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, Oʻzbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat Gʻaybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), Oʻzbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Joʻrayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom oʻgʻli — yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), Samarqanddavlatuniversiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport boʻyicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot boʻlimi psixologik xizmat boshligʻi.

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Poʻlatovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Boʻtayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, Oʻzbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Roʻyxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari boʻyicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar roʻyxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat roʻyxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyogʻoch koʻchasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bogʻlanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI
5-jild, 5-son (May, 2025). - 569 bet.

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Qurbonova Marg'uba
O'ZBEK TILI VA TIL SIYOSATI: TARIXIY EVOLYUTSIYA VA ZAMONAVIY OMMALASHTIRISH VOSITALARI 13-15

Polvanov Azim Kuchkarovich
AMIR TEMUR QO'SHINIDA HARBIY TA'MINOT VA ASKAR SAFARBARLIGINING MANBALARDA YORITILISHI 16-21

Esnazarova Zulfiya Baltashovna
QORAQALPOQLARNING SHAHAR MADANIYATI (1873 – 1924) 22-27

Axmedov Shaxzod Farxod o'g'li
O'ZBEKISTONDAGI YOSHLAR TASHKILOTLARI FAOLIYATI TARIXIDAN (1991 – 2017-yillar) 28-36

Mamajonov Alisher, Alisherov Abduvohid
IKKINCHI JAHON URUSHI JANG MAYDONLARIDA ANDIJONLIK RAHBAR XODIMLARNING ISHTIROKI 37-43

Mamasaidov Lutfillo Payzullo o'g'li
XALQ TA'LIMI SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA HAMKORLIK ALOQALARI 44-47

Asadova Ra'no Baymanovna
INNOVATIVE APPROACHES TO URBAN PLANNING AND TOURISM INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN NEW UZBEKISTAN (CASE STUDY OF INDIA'S EXPERIENCE) 48-52

Esanova Nilufar
1991-2024 YILLARDA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SANOAT SOHASIDA HAMKORLIGI: NATIJALAR VA ISTIQBOLLAR (HINDISTON VA XITOY MAMLAKATLARI MISOLIDA) 53-56

Abdug'aniyev Bekzod Abduvali o'g'li
O'ZBEK XONLIKLARI VA USMONLI DAVLATI HUKMDORI SULTON SULAYMON O'RTASIDAGI SIYOSIY ALOQALAR 57-64

Xudoyberdiyev Axrorboy Nabi o'g'li
HUDUDIY YONDASHUV ASOSIDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISH: QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA 65-70

Zokirjanov Mirzohid Shuxrat o'g'li
XIX ASRNING IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDA BOKU NEFT SANOATINING ROSSIYA IQTISODIY HAYOTIDA TUTGAN O'RNI 71-74

Xudayberdiyev Utkir Toshmuradovich
MUSTAQILLIK YILLARIDA TOSHG'UZOR-BOYSUN-QUMQO'RG'ON TEMIR YO'LINING QURILISHI VA UNING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI 75-80

O'rmonov Husniddin Baxriddin o'g'li
ULUG' VATAN URUSHINING DASTLABKI YILLARIDA O'ZBEKISTON SANOATI 81-88

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Urdushev Xamrakul, Sirojiddin Eshanqulov
MEVA-SABZAVOTCHILIK KLASTERLARI:
EKSPORTGA YO'NALTIRILGAN RIVOJLANISH 89-98

Maxammadaliyeva Muslimaxon Sherali qizi
MOBIL ILOVALAR ORQALI XIZMAT KO'RSATISH:
QULAYLIKMI YOKI NAZORAT VOSITASIMI? 99-104

Xakkulov Akbar Uralovich
MARKAZIY BANK FOIZ SIYOSATINING BANKLARNING FOIZ RISKIGA TA'SIRI 105-111

Amonov Mehriddin Oromiddinovich
TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISHDA RAHBARLIK USLUBI:
AVTOKRATIK RAHBARLAR 112-117

Ismoilova Dilfuza Ibodullayevna
HUDUDLARDA AHOLI SALOMATLIGINI TA'MINLANGANLIK DARAJASINI
BAHOLASH USULLARI VA MEZONLARI 118-125

Yangiboyev Rustam Berdiyarovich
TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIGINI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI 126-131

Ollanazarov Bekmurod Davlatmuratovich
DXSH LOYIHALARIDA INVESTITSION KRAUDFANDING MODELIDAN
FOYDALANISH ORQALI INVESTITSION FAOLLIKNI OSHIRISH VA UNI TURISTIK
XIZMATLAR KO'RSATISH SOHASIDA QO'LLASH ISTIQBOLLARI 132-143

Eshqobilova Nigoraxon, Qurbonova Safiyabonu
DAVLAT BUDJETINING DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHNING
NAZARIY ASOSLARI 144-150

Umronov Eldorbek Sodirovich
HUDUDLARDA INNOVATSION XIZMATLAR TURLARI RIVOJLANISHINING
EKZOGEN VA ENDOGEN OMILLARI, ULAR TASNIFI VA KO'RSATKICHLARI 151-159

Turgunov Jasurbek, Siddikova Farangiz
OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPING A GREEN ECONOMY
IN UZBEKISTAN 160-172

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Ahmedova Dilrabo
YOSHLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY QIYOFASINING SHAKLLANISHIGA TARIXIY
JARAYONLARNING TA'SIRI 173-177

Raxmatova Xolidaxon Xolikovna
NAQSHBANDIYLIKDAGI MUROSA FALSAFASIGA OID QARASHLARINING
FALSAFIY TAHLILI 178-184

Kurbonaliyev Ural Xatamovich
ZAMONAVIY AXLOQIY INQIROZ SHAROITIDA ABU MUHAMMAD ABDULLOH
DORIMIY MEROSINING YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDAGI ROLI 185-189

Soipova Mavjuda Karimjanovna
FAZL IBN AHMAD TA'LIMOTIDA BILISH MASALASI 190-194

Jabborova Saodat Sattorovna
MA'NAVIYAT DAVLAT VA JAMIYAT RIVOJLANISHINING ASOSI 195-198

Fayziyev Xurshid Jumayevich
VOLTER FALSAFIY QARASHLARIDA FRANSIYADA AGRAR MUNOSABATLAR TAHLILI 199-204

Olimova Moxinur Ravshanbek qizi
YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA MA'NAVIYATNING O'RNI 205-208

Usarkulov Oybek
O'ZBEKISTON VA JANUBIY KOREYA O'RTASIDAGI MADANIY, ILMIY-TEXNIKAVIY ALOQALARNING IJTIMOIY AHAMIYATI 209-214

Majidov Sodiqjon Sadullayevich
IJTIMOIY ZIDDIYATLAR VA IJTIMOIY FALSAFIY TALQINLAR 215-218

Абдуллаева Икбола Мохировна
КНИГА – КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА – ИСКУССТВО СЛОВА 219-226

Yusupova Ranoxon Tolibjonovna
MUHANDISLIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY- FALSAFIY OMILLARI 227-230

Turabova Sevara Kattaqulovna
GLOBAL MEHNAT BOZORIDA SOFT SKILLS VA IJTIMOIY ONGNING STRATEGIK INTEGRATSIYASI 231-235

Rustamov Ramz Rizoqulovich
DESTRUKTIV TARG'IBOT TA'SIRIDAN HIMOYALANISHDA TANQIDIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH AHAMIYATI 236-240

Aslanov Said Karimovich
TIZIMLI YONDASHUV VA BOSHQARUV FAOLIYATING O'ZORO ALOQADORLIGI 241-244

G'aniyev Elbek Abdizoitovich
YOSHLARDA AXLOQIY INQIROZ KUCHAYISHIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING ROLI 245-248

Bozarov Dilmurod Mirzarasulovich
SINERGETIKANING ONTOLOGIK MUAMMOLARNI HAL ETISHDAGI O'RNI 249-252

Ochilova Nigora Ruzimuratovna
GLOBAL MUAMMOLARNI BARTARAF ETISHDA XALQARO KUCHLAR BIRLASHUVINING AHAMIYATI 253-258

Azimov Ozod Mamatkulovich
YOSHLARDA EKOESTETIK DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY ASOSLARI 259-264

Xolmirzayeva Jumagul Xamdamovna
TARIXIY MANBALARDA YOSH MUTAXASSISLARNI RIVOJLANTIRISH HAQIDAGI QARASHLAR 265-271

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Мамбетов Сердар Ахмедович
СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА РУССКИХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА КАРАКАЛПАКСКИЙ ЯЗЫК 272-280

Qurbanova Hilola Maqsadbek qizi
PRACTICAL NEEDS' ANALYSIS OF SOME BILINGUAL STUDENTS 281-288

Rakhmonova Yulduz Khusanovna
A HETEROGENEOUS LEGACY:
EXAMINING HEMINGWAY'S STYLE IN HIS LATER YEARS 289-295

Yakubova Nilufar Egamberganovna
ESKI O'ZBEK TILIDA TAF'IL QOLIPLI O'ZLASHMALAR 296-301

Sadullayeva Muxlisa Xamrayevna
ZAMONAVIY O'ZBEK HIKOYALARIDA BADIIY KONFLIKT MASALASI 302-307

Shomurodova Shahlo, Axmedjanova Farida
MARGARET DRABBLENING "THE MILLSTONE" ASARIDAGI NOYOB KO'RINISH 308-311

Nazarov Sardor Shamurodovich
A COMPARATIVE STUDY OF THE STRUCTURAL-SEMANTIC
FEATURES OF ENGLISH AND UZBEK WORD COMBINATIONS 312-315

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
HAQORAT VA TAHDIDLAR BILAN BOG'LIQ DA'VOLARNI SUD-LINGVISTIK
EKSPERTIZADAN O'TKAZISH ALGORITMI 316-325

Файзуллина Наргиза Дамировна
СОВРЕМЕННЫЕ СИНОНИМЫ И ТЕРМИНЫ КОМПЬЮТЕРНО-ИГРОВОГО
СЛЕНГА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ 326-331

Sodiqova Dinora Ilhom qizi
ANALYSIS OF PRINCIPLES OF CONVEYING FEELINGS CONCERNING LITERARY
TRANSLATION 332-337

Nazimova Himmatoy
"DEV" VA "YALMOG'IZ" OBRAZI ETIMOLOGIYASI, KELIB CHIQISHI VA MADANIY
ILDIZLARI TAHLILI 338-342

Arziqulova Xurshida, Mustanova Shohista
SHARQ VA G'ARB DRAMATURGIYASI: MADANIY ALOQALAR
VA ILHOM MANBALARI 343-348

Azizova Feruza Rejavaliyevna
TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION G'OYALAR VA TEXNOLOGIYALARNI
JORIY QILISH ZAMONAVIY TA'LIMNING BOSH STRATEGIYASI 349-353

Agzamova Gulrux Ravshan qizi
XITOY TILIDAGI MUROJAAT ATAMALARINING UMUMIY VA XUSUSIY BELGILARI 354-358

Sherkulov Sardor Komilovich
SOCIAL PROBLEMS IN THE WORKS OF THOMAS HARDY:
AN INVESTIGATION OF CLASS INEQUALITY, GENDER AND INDUSTRIALIZATION 359-364

Rasulov Zubaydullo, G'ayratova Oybegim
DISKURS — LINGUAPRAMAGMATIK YONDASHUV OBYEKTI SIFATIDA 365-368

Bozorova Umida Qilichovna
BADIIY KIRITMALARNI ROSSIYADA O'RGANILISHI 369-372

Nuriddinova Huriyat Baxtiyorovna
TOPISHMOQLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI 373-376

Mamadiyorova Hilola
TAOM NOMLARINING TARJIMA JARAYONIDA MADANIY TAFOVUTLARNING TA'SIRI 377-384

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Abdullayeva Nodira Odil qizi
OILAVIY (MAISHIY) ZO'RAVONLIK OMILLARI MAJMUASI 385-393

Jo'raqulov Javohir Musoqul o'g'li
TOVLAMACHILIK JINOYATINI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB SODIR ETISH AMALIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR 394-399

Otamirzayev Oybek Murodullo o'g'li
YER OSTI SUVLARINI MUHOFAZA QILISH VA ULARDAN FOYDALANISHNING PREDMETI VA USULLARI 400-407

Утебаев Саламат, Калбаева Эльдора
ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЕ ХУЛИГАНИЯ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ 408-413

Nuriddinov Ismoil O'lmas o'g'li
BURHONUDDIN MARG'INONIYNING "HIDOYA" ASARIDA JINOYAT VA JAZO MUVOZANATIGA OID AYRIM MASALALAR 414-420

Jabbarova Yulduz Ibrohim qizi
SUN'IY INTELLEKTNING NOTO'G'RI XULOSALARI (GALLYUTSINATSIYALAR): MOHIYATI, SABABLARI VA HUQUQIY TARTIBGA SOLISH ZARURATI 421-432

Burxonov Shahzod Burxon o'g'li
XALQARO MEHNAT STANDARTLARI VA MEHNAT SHAROITLARINI TARTIBGA SOLISH 433-438

Avezov Umidjon Toshpulatovich
O'ZBEKISTONDA KASABA UYUSHMALARI FAOLIYATINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI TAHLILI 439-446

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Максудов Улугбек Курбанович
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В ИННОВАЦИОННЫХ И СТАРТАП-ПРОЕКТАХ В УСЛОВИЯХ МИРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ 447-453

Lutfillayev Maxmud, Egamberdiyeva Feruza
SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASI, TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI 454-458

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich
O'QUV FAOLIYATI TAMOYILLARIDA INTEGRATIV VA SINERGETIK YONDASHUVLAR 459-463

Jamolova Gulbadanbegim, Muhammadiyeva Elmera
TALABALARDA TAHLILIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI 464-468

Mamajanov Raxmatilla Yakubjanovich
TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN KOMPLEKS FOYDALANISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH 469-478

Ishonkulov Ashraf Kurbonkulovich
GLOBALLASHUV SHAROITIDA TA'LIM JARAYONIDA INFORMAL TA'LIM YONDASHUVDAN FOYDALANISH ZAMONAVIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA 479-484

Esboganova Baxit Daribayevna
UMUMTA'LIM MAKTABLARDA CHIZMACHILIK DARSLARIDA O'QUVCHILARGA AMALIY MASHG'ULOTLAR OLIB BORISH METODIKASI 485-490

Kamalova Dilnavoz, Amurillayeva Munira
TEXNOLOGIYA DARSLARINI O'TISHDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI 491-495

Абдуллаева Дилдора Улугбековна
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРАВОВЫХ ДИСЦИПЛИН В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ 496-503

Xamidova Zaynura Ramazonovna
STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINING TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANILISHI VA RIVOJLANISHIDA PEDAGOGIK MUAMMOLAR 504-508

Mustayeva Guldora, Mustayeva Guliston
SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF REFLECTION MECHANISMS IN PEDAGOGICAL ACTIVITY 509-514

Avazova Munisa
TA'LIM DIZAYNIDA O'QUVCHILARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISH: GAMIFIKATSIYA VA INTERAKTIV METODLARNING TA'SIRI 515-517

Abdullayeva Mohigul, Fazlitdinov Muhammadali
SUN'IY INTELLEKT VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING XXI ASRDAGI ROLI HAMDA ULARNING TURLI SOHALARGA TA'SIRINI O'RGANISH 518-521

Urinova Dilbar Abdusamat qizi
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM FAOLIYATINI MODERNIZATSIYA QILISHDA TARBIYACHILARNING OTA-ONALAR BILAN ISHLASHINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI 522-526

Turdaliyeva Qizlarxon Ilhomjon qizi
BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILI O'QITISHNING FUNKSIONAL YONDASHUV METODLARI 527-532

Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li
BO'LAJAK MUHANDISLARNI TAYYORLASHDA AMALIY MASHG'ULOTLARDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH METODIKASI 533-539

Suvanova Gulbaxor Baxromovna
KO'P MILLATLI MAKTABLARDA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YONDASHUVLAR 540-543

Qarshiyeva Muborak, Karshiyev Jaxongir
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH ORQALI XALQARO BAHOLASH DASTURLARI(PIRLS)GA TAYYORLASH USULLARI 544-547

Djurayeva Nargis Narkulovna
BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASIDA O'QUVCHILARDA NAFOSAT TARBIYASINING O'RNI 548-552

Otabayev Iskandar Abdug'aniyevich
KREDIT-MODUL TIZIMI ORQALI O'QUV REJALARINI ISHLAB CHIQISH
VA ULARNI AMALIY TATBIQ ETISH BOSQICHLARI 553-562

Bozorov Zokir, Ravshanova O'g'ilshod
BO'LAJAK MATEMATIKA FAN O'QITUVCHILARINING PLANIMETRIYA
BO'YICHA KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TALABALAR MUSTAQIL
ISHLARINING ROLI 563-568

SCIENCE PROBLEMS.UZ

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari
Actual Problems of Humanities and Social Sciences
Volume 5 | Issue 5 | 2025
ISSN Online: 2181-1342

Received: 15 April 2025
Accepted: 1 May 2025
Published: 10 May 2025

Article / Original Paper

TAFIL BORROWINGS IN OLD UZBEK LANGUAGE

Yakubova Nilufar
Senior lecturer of the department of
"Uzbek and Russian Language Literature"

Abstract. In this article, among the words borrowed from Arabic into Uzbek, the verbs of Chapter II ("fa'ala" verbs) and many words derived from their derivatives are analyzed. Some considerations regarding the term vajhi tasmiya in the tradition of Eastern classical philology and the role of this term in the history of Uzbek onomastics are also presented.

Keywords: borrowings, chapter II verbs, ta'fil pattern borrowings, vajhu tasmiya, classical oriental philology, verbal noun, active participle, passive participle, root word solim.

ESKI OʻZBEK TILIDA TAFʼIL QOLIPLI OʻZLASHMALAR

Yakubova Nilufar Egamberganovna
UrDPI "Oʻzbek va rus tili adabiyoti" kafedrasi
katta oʻqituvchisi
E-mail: niilufar.yakubova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tilidan oʻzbek tiliga oʻzlashgan soʻzlar orasida II bob feʼllari (faʼala vaznidagi feʼllar) va ularning hosilalaridan kelib chiqqan koʻplab soʻzlar tahlil qilingan. Shuningdek, Sharq mumtoz filologiyasi anʼanasida vajhi tasmiya istilohi, mazkur istilohning oʻzbek onomastikasi tarixidagi oʻrni xususida ayrim mulohazalar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: oʻzlashmalar, II bob feʼllari, taʼfil qolipli oʻzlashmalar, vajhu tasmiya, Sharq mumtoz filologiyasi, masdar, ismul foil, ismul mafʼul, solim oʻzakli soʻzlar.

DOI: https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I5Y2025N47

Kirish. Arab tilidan oʻzbek tiliga oʻzlashgan soʻzlar orasida II bob feʼllari (yaʼni, فَعَّلَ *faʼala* vaznidagi feʼllar) va ularning hosilalaridan kelib chiqqan koʻplab soʻzlar mavjud. Bu bob feʼllari odatda kuchaytirma, sabab (*causative*) yoki biror ishni koʻp marta bajarish maʼnolarini bildiradi va oʻzakning ikkinchi harfi takrorlanishi (tashdid/shadda) bilan ajralib turadi.

Bu bob feʼllarining asosiy hosilalari quyidagilar:

1. Masdar (verbal noun): Odatda تَفْعِيل *tafʼil* vaznida keladi. Bu ish-harakatning nomini bildiradi. Baʼzi hollarda, oxirgi harfi illat (zaif) boʻlgan feʼllarda تَفْعِلَة *tafʼila* vaznida kelishi mumkin. Shuningdek, takroriy oʻzakli feʼllarda تَفْعَال *tafʼol* vazni ham uchraydi.

Ismul foil (active participle): مُفَعِّل *mufaʼil* vaznida keladi. Bu ish-harakatni bajaruvchini bildiradi.

Ismul mafʼul (passive participle) مُفَعَّل (*mufaʼʼal*) vaznida keladi. Bu ish-harakat taʼsir etgan obyektni yoki natijani bildiradi. Oʻzbek tilidagi II bob feʼllari va ularning hosilalariga misollar:

Masdar تَفْعِيل — *tafʼil* vaznidan olingan soʻzlar:

Ta’lim تَعْلِيم – *ta’lim* عَلَّمَ *’allama* – oʻrgatmoq fe’lining masdari. Hozirgi oʻzbek tilida *ta’lim* soʻzi 1. Bilim berish, malaka va koʻnikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. 2. Ilm-fan yoki kasb-hunar sohalari boʻyicha egallanadigan, olinadigan ma’lumot va koʻnikmalar majmui; bilim. 3. Tarbiya, odob-axloq. 4. *s. t.* Koʻrsatma, yoʻl-yoʻriq, oʻrgatuv ma’nolarini anglatadi. [5; 173-b.]

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Hozirgi oʻzbek tilida *ta’lim* soʻzida salbiy ma’no ottenakasi deyarli yoʻq. Eski oʻzbek tilida esa uning umumiy tarzda *oʻrgatish, tarbiya berish* semalari yetakchilik qiladi. Masalan, Alisher Navoiy yozadi:

Demakka fitna *ta’limin* boʻlub xam,

Qulogʻing sori bosh eltibtur ul qosh [1; 233-b.], ya’ni “unga fitna oʻrgatish maqsadida qoshi qulogʻiga tomonga egilib, qiyshayibdi”.

Alisher Navoiy ijodida *fitna ta’lim aylamak* – fitna oʻrgatmoq fe’li orqali yuqoridagi mazmun yana ham boyitilgan baytni ham uchratamiz:

Gar nihoniy *fitna ta’lim aylamas*, bas, ne uchun

Boshini chekmish banogoʻshunggʻacha qoshing sening? [1; 295-b.]

Xuddi shu mazmun “Badoyi’ ul-bidoya”ning boshqa bir gʻazalida yana ham rivojlantiriladi:

Fitna ta’lim etmasa qoshing sanga bedod uchun,

Xam boʻlub nevchun qulogʻinggʻa keturmish boshini? [1; 560-b.]

Oʻzagi tarkibida illat harflar boʻlgan soʻzlarning masdarlari تَفْعِلَة – *taf’ila(t)* vazni boʻladi. Masalan, *tarbiya* تَرْبِيَة – *tarbiya*: رَبَّى *rabba* – *tarbiyalamoq* fe’lining masdari. Ma’nosi: oʻstirish, tarbiyalash.

Tavsiya تَوْصِيَة – *tawsiya*: وَصَّى *wassa* – *vasiyat qilmoq, tavsiya qilmoq* fe’lining masdari. Ma’nosi: maslahat berish.

Takroriy oʻzakli – muzoaf fe’llarning masdarlari تَفْعَال – *taf’ol* vaznida hosil boʻladi. Sodda qilib aytganda, ularning tovush tarkibi $TAS_1S_2I:S_2$ koʻrinishida boʻladi. Masalan, *tahrir* تَحْرِير *tahrir* حَرَّرَ *harrara* – ozod qilmoq, yozmoq fe’lining masdari. Oʻzbek tilida: matnni tahrir qilish, tuzatish.

II bob fe’llari ismul foili, ya’ni hozirgi zamon sifatdoshi solim oʻzakli soʻzlar uchun مُفَعِّل – *mufa’il* vaznida boʻladi. Masalan, *muallim* مُعَلِّم – *mu’allim*, عَلَّمَ *’allama* – oʻrgatmoq fe’lining ismul foili.

Mudarris مُدَرِّس – *mudarris*: دَرَّسَ *darrasa* – *dars bermoq* fe’lining ismul foili. Ma’nosi: oʻqituvchi, domla koʻpincha oliy oʻquv yurtlarida. Ayol kishiga nisbatan: Mudarrisa – مُدَرِّسَة.

Mufassir مُفَسِّر – *mufassir*: فَسَّرَ *fassara* – *sharhlamoq* fe’lining ismul foili. Ma’nosi: tafsir qiluvchi, sharhlovchi.

Murattib مُرَتِّب – *murattib*: رَتَّبَ *rattaba* – *tartibga solmoq* fe’lining ismul foili. Ma’nosi: tartibga soluvchi, tuzuvchi.

Bu bobda solim oʻzaklar uchun ismul maf’ul, ya’ni oʻtgan zamon sifatdoshi مُفَعَّل – *mufa’’al* vazni hosil boʻladi.

Masalan, *murattab* مُرَتَّب – *murattab* رَتَّبَ *rattaba* – *tartibga solmoq* fe’lining ismul maf’uli. Ma’nosi: tartibga solingan, ozoda.

Muhokama. Oʻzbek tiliga oʻzlashgan II bob fe’llari va ularning hosilalari orasida solim boʻlmagan oʻzaklardan yasalganlari ham juda koʻp. Quyida shunday misollar keltiriladi:

Mu’tall – illatli oʻzaklardan hosil boʻlganlar:

Tasvir تَصْوِير: ص و ر *ṣwr* oʻzagidan oʻrtadagi harf illatli – ajvaf. Fe’l: صَوَّرَ *ṣawwara*. Ma’nosi: tasvirlash, rasm. *Musavvir* مُصَوِّر: ص و ر *ṣwr* oʻzagidan oʻrtadagi harf illatli – ajvaf. Fe’l: صَوَّرَ *ṣawwara* ning ismul foili. Ma’nosi: rassom. *Tarbiya* تَرْبِيَة: ر ب و / ر ب ي *rby* oʻzagidan oxirgi harf illatli – noqis. Fe’l: رَبَّى *rabbā*. Ma’nosi: tarbiyalash.

Tavhid تَوْحِيد: و ح د *wḥd* oʻzagidan birinchi harf illatli – misol. Fe’l: وَحَّدَ *waḥḥada*. Ma’nosi: birlashtirish, diniy yakkaxudolik e’tiqodi. *Tavhid* تَوْحِيد tawhīd tushunchasi mumtoz lugʻatlarda mufassal sharhlangan. “Lugʻatnomai Dehxudo”da ularning umumiy mazmuni taqdim qilinadi. Jumladan, 1. “Yakka qilish, birlashtirish” (Manbalar: “Muntahal arab”, “Nozim ul-atibbo”, “Aqrab ul-mavorid”). 2. Bir qilish: (Manba: “Dahhor”). Lugʻaviy ma’nosi biror narsaning yagona ekanligiga hukm qilishdir. (Manba: “Ta’rifoti Jurjoniy”).

Fiqhiy-aqidaviy ma’nolari: 1. Bir deb aytish: (Manbalar: “Tojul masodir Bayhaqiy”, “Zuzaniy”, “Dahhor”). 2. Alloh taoloni bir deb bilish, bir deb aytish va Uning yagonaligiga e’tiqod (ishonch) qilish: (Manbalar: “Muntahal arab”, “Nozim ul-atibbo”, “Aqrab ul-mavorid”). 3. Bir deb aytish, bir deb bilish va qalbda bir deb e’tiqod qilish: (Manba: “Onandroj”). 4. Alloh taolo jalla sha’nuhuning yagonaligi va vahdoniyatiga (birligiga) iqror boʻlish: (Manba: “Nozim ul-atibbo”). 5. Yagona Xudoga imon keltirish. Yagonazotga sigʻinish. Yakkaxudolik: (Dehxudo qalamiga mansub qayd). 6. Uning [Xudoning] yakka ekanligi haqidagi ilm: (Manba: “Ta’rifoti Jurjoniy”).

Bu tushuncha mumtoz adiblarimiz ijodida juda muhim oʻrin tutgan va shoirlar oʻz asarlarida uni turlicha ifoda etganlar.

Shayx Sa’diyning “Guliston”idan: “Darveshlar yoʻli zikrdir va shukr, xizmat va toat, iysor (oʻzgani oʻzidan ustun qoʻyish) va qanoat, tavhid va tavakkul....”

Shayx Sa’diydan: “Hech kimdan umidi va qoʻrquvi boʻlmasin; Tavhidning asosi shudir, vassalom” (“Guliston”)

Shayx Sa’diydan: “Xudodan yuz oʻgirib nimaga yuz bursang, u sof shirkdir; Sof tavhid – barcha narsadan yuz oʻgirib, Xudoga yuzlanishimizdir”.

Tavhid lugʻatda yagona qilish va yagonalik bilan sifatlashdir. Tavhid ilmi – shunday ilmki, u orqali Xudodan oʻzga haqiqiy vujud (borliq) yoʻqligi, ashyolar (narsalar) Uning koʻrinishlari (mazohiri) ekanligi bilinadi. U sof vujudning yakkalanishi (tafridi) haqidagi ilmdir va Parvardigorni yagona deb bilish ma’nosini anglatadi. U Xudoni hodislikdan (keyin paydo boʻlishdan) va sherikdan pok deb bilishdir. Oxir-oqibat, Xudoning Zotida, Sifatlarida va Fe’llarida (ishlarida) yagonaligiga hukm qilishdir...

Tavhidning quyidagi qismlari, turlari va martabalari bor: *Tavhidi axassul-xavos* (eng xoslarning xos tavhidi); *tavhidi af’oliy* (fe’llar tavhidi – barcha ishlar Allohdan ekanini bilish); t*avhidi ilohiy* (ilohiy tavhid); *tavhidi holiy* (holat tavhidi); *tavhidi xos* (xos tavhid); *tavhidi xavos* (xoslar tavhidi); *tavhidi zotiy* (zot tavhidi – Allohning zoti bir ekanini bilish); *tavhidi Shuhudiy* (shuhudiy/guvohlik tavhidi – Allohdan boshqani koʻrmaslik); *tavhidi sifotiy* (sifatlar tavhidi – Allohning sifatlari Uning zoti bilan qoim va qadim ekanini bilish); *tavhidi ilmiy* (ilmiy tavhid); *tavhidi ayoniy* (ochiq-oydin koʻrinadigan tavhid); *tavhidi ayoniyi kashfiy* (kashf orqali ochiq-oydin boʻladigan tavhid) (Manba: “Farhangi ulumi aqliy”).

Umuman, tavhid islomning eng asosiy tamoyili va poydevoridir. U Alloh taoloning zotda ham, sifatlarida ham, fe’llarida ham yagona ekanligiga, Uning hech qanday sherigi yoʻqligiga qat’iy ishonishni anglatadi. Bu islom aqidasining oʻzagidir. Koʻrib turganingizdek, “Dehxudo

lug‘ati”dagi ushbu maqola tavhid tushunchasining nafaqat diniy-e’tiqodiy, balki lug‘aviy, adabiy, tasavvufiy va falsafiy jihatlarini ham qamrab olgan.

Tasavvufda tavhid faqat Allohning birligiga ishonish emas, balki qalbni butunlay Unga yo‘naltirish, Undan boshqa barcha narsadan yuz o‘girish, hatto o‘zligini ham Uning borligida yo‘q deb bilish (fano) darajalarigacha boradigan chuqur ma’naviy holat va maqom sifatida tushuniladi.

Falsafada tavhid borliqning mohiyati, Allohning zot va sifatlari kabi murakkab masalalar bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Tavhidning turli darajalarga (zotiy, sifotiy, af’oliy kabi) bo‘linishi ham kalom va falsafa ilmlaridagi bahslar natijasidir.

Muvaffaq مُوَفَّق: و ف ق *w – f – q* o‘zagidan birinchi harf illatli – *misol*. Fe’l: وَفَّقَ *waffaqa* ning ismul maf’uli. Ma’nosi: muvaffaqiyatli, omadli. *Muvaffaqiyat* so‘zi ham shu o‘zakdan.

Tasmiya تَسْمِيَة: س م و / س م ي *s mw/y* o‘zagidan oxirgi harf illatli – noqis. Fe’l: سَمَّى *sammā*. Ma’nosi: nomlash, nom berish. Tasmiya تَسْمِيَه) — [tasmiya] Arabcha masdar – yasama ot) Tasmiyaning asosiy ma’nolari: 1. Nomlash, Ism qo‘yish. Mumtoz lug‘atlarga bunga qo‘yidagicha izohlar berilgan. Jumladan, “Tojul masodir Bayhaqiy”, “Zuzaniy”, “Tarjumoni Jurjoniy”, “Dahhor”da *nomlash;* “Muntahal arab”, “Nozim ul-atibbo”, “Onandroj”da *nomlash, biror nom bilan atash va nom qo‘yish*; “G‘iyos ul-lug‘ot”, “Onandroj”da *nom qo‘yish ism qo‘yish*; “Matn ul-lug‘a”, “Aqrab ul-mavorid”, “al-Munjid”da *biror kimsaga nom ism qo‘yish* tarzida izohlangan.

Bu so‘zning eng keng tarqalgan va asosiy ma’nosi – biror shaxsga, joyga yoki narsaga ism, nom yoki unvon berish, uni atash jarayonidir. Masalan, yangi tug‘ilgan chaqaloqqa ism qo‘yish amali arab tilida va undan o‘zlashgan tillarda *tasmiya* deyiladi. Ikkinchi ma’nosi “G‘iyos ul-lug‘ot”, “Onandroj”, “Nozim ul-atibbo” lug‘atlarda “*Bismillahir Rohmanir Rohiym*” deyish izohlangan. “Matn ul-lug‘a”da esa *Xudoning nomini zikr qilish* tarzida izohlangan. “Aqrab ul-mavorid” va “al-Munjid”da *ishni boshlayotgan kishining Xudo nomini aytib zikr qilishi* deb sharhlanadi. Demak, bu *tasmiya* so‘zining ikkinchi, istilohiy ma’nosidir. U musulmonlarning har qanday xayrli yoki muhim ishni boshlashdan oldin Alloh taoloning nomini tilga olishini, xususan, “Bismillahir Rohmanir Rohiym” – “Mehribon va Rahmli Alloh nomi bilan” kalimasini aytishini anglatadi. A.Rustamov bunga oid hadis *hadisi tasmiya* yoki *hadisi basmala* deb nomlanishi qayd etadi. [3; 3-b.]

Natijalar. Sharq mumtoz filologiyasi va umuman, islomiy ilmlar an’anasida vajh at-tasmiya وجه التسمية (eski o‘zbek tilida *vajhi tasmiya* keng ishlatilgan) istilohi mavjud. D.Yuldashev mazkur istilohning o‘zbek onomastikasi tarixidagi o‘rnini yoritib bergan. [4; 17-b.] Arab tilidagi vajh وجه so‘zi *yuz, tomon, jihat, sabab, asos* kabi ma’nolarni anglatadi. *Tasmiya* تسمية esa nomlash, ism qo‘yish demakdir. Birgalikda *vajhi tasmiya* – nomlanish sababi, ism qo‘yilishining asosi yoki jihati, etimologiyasi degan ma’nolarni beradi. Sharq mumtoz ilmlarida filologiya, tafsir, hadis, tarix, geografiya, adabiyotshunoslik kabilarda vajhi tasmiya biror shaxs, joy, qabila, voqea, tushuncha, kitob, sura va hatto so‘zning nima uchun aynan shunday nomlanganini, bu nomning kelib chiqishi, asosi va mantiqiy-ma’noviy sababini tushuntirishga qaratilgan ilmiy yondashuv va tahlil usulidir. Bu, bir so‘z bilan aytganda, nomning etimologik va semantik ma’no tadqiqidir.

Vajhi tasmiya tahlili Sharq mumtoz ilmlarining deyarli barcha sohalarida qo‘llangan:

1. Lug‘atshunoslik علم اللغة. So‘zlarning kelib chiqishi ishtiqoq, ularning o‘zaklari va qo‘shimchalari orqali ma’nolarining shakllanishini tushuntirishda.

2. Qur'on ilmlari علوم القرآن: Qur'oni Karim suralarining nomlari masalan, nima uchun "Baqara" (Sigir), "Oli Imron" (Imron oilasi), "Fotiha" (Ochuvchi) deb nomlangani, Qur'ondagi ayrim istilohlar va nomlarning izohida.

3. Hadisshunoslik علوم الحديث: Hadis roviylarining laqablari yoki nisbalarining kelib chiqish sabablarini, masalan, Abu Hurayra (Mushukchaning otasi) laqabi, hadislardagi ba'zi tushunchalarning nomlanishini tushuntirishda.

4. Tarix التاريخ: Qabilalar masalan, quraysh qabilasi, shaxslar, sulolalar, tarixiy voqealar, shaharlar va joylarning nomlanish sabablarini o'rganishda.

5. Geografiya الجغرافيا va toponimika علم أسماء الأماكن: Joy nomlarining shahar, qishloq, tog', daryo kabilarning kelib chiqishini tabiiy-geografik xususiyatlar, tarixiy voqealar yoki afsonalar bilan bog'lab tushuntirishda. Masalan, *Bag'dod, Makka, Samarqand* kabi shahar nomlarining kelib chiqishi haqidagi turli vajhlar sabablar keltiriladi.

6. Adabiyotshunoslik الأدب والنقد: Asarlarning sarlavhalari masalan, nima uchun Sibavayhning grammatikaga oid kitobi shunchaki "Al-Kitob" deb atalgani, personajlarning ismlari, adabiy istilohlarning nomlanish sabablarini tahlil qilishda.

7. Fiqh الفقه va kalom الكلام: Ushbu sohalarga oid istilohlarning masalan, *fiqh* so'zining chuqur tushunish ma'nosidan kelib chiqishi nomlanish sabablarini izohlashda.

Olimlar vajhi tasmiyani aniqlashda *ishtiqoq* (so'zni uning o'zagiga asosan uch harfli arabcha o'zakka bog'lash va shu o'zakning boshqa yasamalaridagi ma'nolarni qiyoslash orqali nomning ma'nosini ochish); *sarf* (so'zning morfologik tuzilishi, vazni qolipi va grammatik shaklini tahlil qilish); *dalolat* (so'z o'zagi va uning yasama shakli ifodalaydigan ma'nolarni o'rganish); *tarixiy kontekst* (nomni muayyan tarixiy voqea, shaxs yoki davr bilan bog'lash); *madaniy kontekst* (nomni mahalliy urf-odatlar, e'tiqodlar yoki ijtimoiy hodisalar bilan aloqadorlikda tushuntirish); *geografik xususiyatlar* (joy nomlarini o'sha yerning relyefi, iqlimi, o'simlik yoki hayvonot dunyosi kabi jihatlari bilan bog'lash); *rivoyatlar va hikoyatlar* (nomning kelib chiqishini tushuntiruvchi og'zaki yoki yozma naqllar, rivoyatlar, ba'zan afsonaviy hikoyalarni keltirish); *mantiqiy xulosa* (nomlangan obyektning xususiyatlari, vazifasi yoki tabiatidan kelib chiqib, nomlanish sababini mantiqiy asoslash); *manbalarga tayanish* (avvalgi olimlar, lug'atshunoslar, tarixchilar yoki boshqa mo'tabar manbalarning fikrlarini dalil sifatida keltirish) kabi usullardan foydalanganlar. Vajhi tasmiya matnni yoki tushunchani chuqurroq anglashga yordam beradi, til va tarixga oid bilimlarni saqlaydi va boyitadi mumtoz Sharq dunyosida til, tarix va madaniyatning uzviy bog'liqligini ko'rsatadi, mumtoz davr olimlarining tahliliy qobiliyati va ilmiy sinchkovligini namoyon etadi. Ba'zi hollarda bir nomning kelib chiqishi haqida bir nechta turli vajhlar sabablar keltirilishi mumkin, bu esa masalaning murakkabligi yoki turli qarashlar mavjudligini aks ettiradi. Masalan, "Boburnoma"da 5 marta *vajhi tasmiya* istilohi qo'llanilgan: "Derlarkim, bu uch jins daraxt uch azizning karomatidur. Seyorong'a vajhi tasmiya muni derlar". [2; 194-b.]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ushbu kichik ilmiy tadqiqotda arab tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan so'zlar orasida II bob fe'llari (fa'ala vaznidagi fe'llar) va ularning hosilalaridan kelib chiqqan ko'plab so'zlar tahlil qilindi. Shuningdek, vajhi tasmiya Sharq mumtoz ilmiy tafakkurining muhim bir qirrasi bo'lib, nomlar orqali tarixni, madaniyatni va tilning ichki mantig'ini anglashga xizmat qilgan.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Биринчи жилд. – Тошкент: Фан, 1987. 577 б.
2. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Тошкент: 1960. Ўзбекистон Фанлар академияси нашриёти.
3. Рустамий А. “Бисмиллоҳ” нинг маъноси: (Рисола-ий ўлмасийа) – Т.: Чўлпон, 1993. – 33 б.
4. Юлдашев Д. Атоқли отларнинг антропоцентрик тадқиқи. – Тошкент, 2022. – 208 б.
5. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. Beshinchi jild. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2022.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).